

zik Adyától Örkényig. Mégis, - ha tárgyilagosak vagyunk, el kell ismernünk, - hogy Örkényt kivéve egyetlen XX. századi magyar írónak sem sikerült összeurópai sikert elérnie. De Örkény sikeréről sem tudhatjuk még, hogy mennyi ideig lesz tartós. Egyedül a Szovjetunióban sikerült átütő eredményt elérni, ahol orosz fordításban, de nemcsak orosz fordításban, ma már minden jelentősebb XX. századi magyar íróval megismerkedhetnek. Kialakulóban van a magyar irodalomnak az olvasótábora is. Ezt a sikert még nem értékeljük megfelelő mértékben, de minden jelentősége ellenére ez csak egy országban elért eredmény. Más művészetek területén azonban tényleg világraszóló sikerekkel rendelkezünk. Bartók és Kodály művészetét, sőt tudományos eredményeit is az egész művelt világ ismeri Európán kívül is. A magyar filmművészet is bizonyos korszakokban világsikert ért el, és ez azért is komoly eredmény, mert alkotóink nem törekedtek olcsó népszerűségre. Ugyanez mondható el a XX. századi festészetről is. Ezért, de általános elméleti megfontolásból is, a magyar irodalom történetét a magyar művészetek történetének rendszerébe elhelyezve kell előadni, de úgy, hogy a központban mindig az irodalom maradjon.

Kálmán Péter

Aurélien Sauvageot

Magyarországról írott második visszaemlékezésében
(Souvenirs de ma vie hongroise, Magyarországi életutam) Sau-

vageot elmondja egy gyermekkori élményét. 1900-ban édesanyja az Orient expresszen utazott vele és pár hónapos kishúgával, amikor Budapest előtt eltörött a tengelye annak a kocsinak, amelyben ők is helyet foglaltak. Egy franciául jól beszélő magyar házaspár segített nekik áthurcolkodni egy másik kocsi-ba. Az ekkor 3 éves kisfiú fülében azóta kedvesen csengett Budapest és Magyarország neve.

Hadd kezdjem hozzászólásomat magam is szubjektív élmé-nyeimmel. Gyermekként sokat hallottam az Eötvös-kollégiumról, annak szelleméről, tanáraitól és lakóiról. Megtudtam többek között, hogy az intézmény portása - nem lévén literátus ember - nem tudta kiejteni az ott tanító külföldiek nevét, ezért "magyarosította" őket. Így lett a számára nehezen ki-mondható és főleg értelmetlen Sauvageot-ból Sóvágó professzor úr. Meg kell jegyeznem, hogy ő még jól járt ezzel a névvel, szárnyaló képzeletű portásunk ugyanis akkor sem zavartatta magát, ha az idegen név átferdített változata furcsán hang-zott magyarul.

Hallottam a kollégium franciatanáráról azt is, hogy kitűnően megtanult magyarul, egy jeges januári napon például, amikor leült az ebédlőben, kezeit dörzsölgetve így szólt asztaltársaihoz: farkasordító hideg van odakint. Nyaranta talál-koztam a Debreceni Nyári Egyetem diákjaival - a franciák Sau-vageot: Premier livre de hongrois-jából tanulták nyelvünket - s az itt szerzett tapasztalataim azt súgták, valóban kivéte-les egyéniségnek kell annak lennie, aki külföldi létére, spontán módon ilyen zamatosan tud megszólalni magyarul.

Amikor franciául kezdtem tanulni, és nem találtam egy-egy szó, kifejezés magyar vagy francia megfelelőjét, tanára-im, barátaim azt tanácsolták, nézzem meg a „Sauvageot”-ban, ab-ban biztosan meglelem. Ritka kincs lett az általa szerkesz-tett francia-magyar és magyar-francia nagyszótár! Újabb kia-dások háttán évekig kell az antikváriumokat bújni, míg a sze-
rákadnak egy-egy rongyosra lapozott példányra.

Már külföldieket tanítottam magyarra, amikor egy franciául is beszélő hallgatóm panaszkodott: csak angolul beszélő társainak nem tud olyan tömör és világos magyar nyelvtörténetet ajánlani, mint Sauvageot L'édification de la langue hongroise-a vagy olyan leíró nyelvtant, mint az Esquisse de la langue hongroise.

Az Eötvös-Kollégium hajdani professzorát gyakran emlegették és emlegetik ma is a krúzsokban. Az 1920-as években ő is eljárt ezekre a nyelvésztalálkozókra, s később gyakran kapott innen üdvözlőlapot számtalan aláírással Aix-en-Provence-ba, ahol nyugdíjas éveit töltötte.

De hogyan került ő, aki germanistának készült, az Erzsébet kávéházba, a magyar nyelvészek találkozóhelyére? Mestere, Antoine Meillet szemelte ki egy Párizsban létrehozandó finnugor tanszék élére az eredeti jelölt, Robert Gauthiot váratlan halála miatt. Meillet úgy gondolta, hogy germanistának készülő tanítványa a svéd nyelv közvetítésével könnyedén megtanulhat finnül és lappul, német tudása pedig megkönnyíti a magyartanulást.

A tanítvány híven követte a mestere által kijelölt utat. Finnországban ugyanabban a faluban élt, ahol korábban Szinnyei József tartózkodott, ugyanaz az öreg postás vette pártfogásába, aki évekkel azelőtt a nagy magyar nyelvészt. Megtanult finnül, lappul és lassan elérkezett a magyartanulás ideje.

Jean Perrot professzor, a Centre Interuniversitaire d'Études Hongroises igazgatója még 1988-ban is azzal kezdte budapesti előadását, hogy "a francia köztudatot, a művelteket is beleértve, milyen mélységes tudatlanság jellemzi a magyar nyelvet illetően" (Perrot 1988, 1). Különösen érvényes ez a megállapítás a század elejére, amikor Sauvageot nekivágott a nagy szellemi kalandnak. Tankönyvéből annak idején megtudhatta, hogy népünk "a mongoloktól származik",

nyelvünkről azonban igen keveset hallott. A franciák a magyarokat hunnak, szlávnak, cigánynak, germánnak tartották, s néhány tudományos vagy annak szánt mű meg is erősítette őket ebben a hitükben.

Diderot Enciklopédiája így ír: "A magyar a szláv nyelv egyik dialektusa, és így némi kapcsolata van a cseh, lengyel és az orosz nyelvvel".

A hunokat a magyarokkal azonosító nézettel találkozhatunk olyan - a kifejezés mindkét értelmében - sokat olvasott írónál is, mint Victor Hugo, és makacsul tartja magát az az álláspont, hogy a Perrault meséiből ismert, zsenge gyermekhúst faló ogre etimológiailag az hongrois-ból, az ugorból származik. Nem csoda hát, ha a klasszikusokon nevelkedett francia gyerekek ösztönösen ódzkodnak a magyaroktól.

A nyelvészeti irodalomban találkozhatunk néhány dilettáns magabiztossággal osztogatott tanáccsal is. Földrajzi szótárának bemutatásakor Parmentier tábornok megemlíti például, hogy a magyarok az ábécé megreformálása után a cz-t csupán c-vel írják, holott ezt a betűt tudvalevőleg k-nak vagy sz-nek kell ejteni. Le is vonja rögtön a tanulságot: "A magyarok írásjelei a legirracionalisabbak. Jól tennék, ha nem állnának meg ezen a ponton helyesírásuk megreformálásában".

Vég nélkül sorolhatnánk az anekdotákat és az elszomorító de sokak által igaznak tartott téveszméket a magyarokkal kapcsolatban, ennyi is bőven sok azonban annak érzékeltetésére, hogy miket olvashatott, hallhatott a környezetében Sauvageot, mielőtt Magyarországra indult. Nem csoda, ha nem bővölte el Budapest, amikor 1923. november 10-én leszállt az Orient expresszről. Útitársa Párizs és Budapest között egy román tábornok fia volt, aki - miután megtudta, hova tart - rögtön megkérdezte: Mit keres abban a koszos országban? A demokrata meggyőződésű Sauvageot mélyen elítélte ezt a magyarelles kirohanást, rögtön eszébe juttatta az azóta is

sajnos időszerű, sőt napjainkban újra fellángoló bolgár-görög, szerb-albán ellentéteket.

Fogadtatása magyar részről sem volt számára egyértelmű. Bár mindenki biztosította rokonszenvéről, Bartoniék Géza, az Eötvös-kollégium akkori igazgatója erősen kételkedett abban, hogy a frissen érkezett franciatanár valóban meg akar ismerkedni a magyar nyelvvel és kultúrával. A kruzsok névadója, amikor kezét fogott vele, így szólt: "Uram, én gyűlölöm Franciaországot mindazért a rosszért, amelyet hazámnak tett, de mivel ön azt mondja, azért jött, hogy a nyelvünket megtanulja és megtudja, kik is vagyunk, megtecszek mindent, ami tőlem telik, hogy küldetését megkönnyítsem."

Nem volt túl lelkesítő az sem, amit az akkor már két éve Budapesten tartózkodó honfitársa, Jean Mistler mondott neki. Mistler a francia irodalomtörténet tanára volt a budapesti egyetemen, nem nagyon érdekelte Magyarország, az emberek sem voltak rokonszenvesek neki, a kollégáival sem találta meg a hangot, és persze magyarul sem tudott.

Sauvageot, aki ifjú kora ellenére sok nyelvvel és kultúrával ismerkedett már meg, szilárdan meg volt győződve nyelv és kultúra elválaszthatatlan voltáról. Vallotta, hogy még megközelítőleges képet sem alkothatunk egy olyan népről amelynek a nyelvét nem beszéljük. (Nem véletlen az sem, hogy az Élő Keleti Nyelvek Főiskoláját, ahol megnyílt az általa vezetett finnugor tanszék, ma Keleti Nyelvek és Kultúrák Nemzeti Intézetének hívják.) Tudatában volt annak, hogy a Magyarországról franciául megjelent könyvek szerzői legfeljebb csak néhány hetet töltöttek hazánkban, ezért ahelyett, hogy elhitte volna a különböző híreszteléseket, a tiszta forráshoz nyúlt vissza, tanulni kezdte nyelvünket. Alig három órával megérkezése után már ellátták szakirodalommal, s az ezt követő időszakban napi 10-12 órát is dolgozott. Ahogy fejlődött nyelvismerete, egyre jobban érezte a magyar ven-

dégszeretetet. Tartózkodásának vége felé nagy megelégedéssel nyugtázta, amikor egy bolti eladó ezt mondta neki: Maga úgy beszél, mint egy magyar! Ő maga viszont szerényen így fogalmaz: "... tanultam magyarul. Nem merem így mondani: megtanultam, mert egészen soha nem lehet ura az ember egy nyelvnek sem, és én eleget inaskodtam már ahhoz különféle idegen nyelvekben, hogy tudjam: ezzel a szóval óvatosan kell bánni" (Sauvageot 1988, 378). Kitartó munkája, remek nyelvismérete lehetővé tette, hogy megismerkedjen a valódi magyar élettellel és a szellemi élet kiválóságaival.

Találkozott vezető politikusokkal is. Klebersberg Kúnó rendszeresen meghívta elbeszélgetni a készülő szótárról, s ilyen alkalmakkor megvitatták az itteni francianyelv-oktatást is.

1930 őszén Horthyhoz is elment, hogy szót emeljen le tartóztatott tanítványai érdekében.

A nevezetes frankhamisítási ügyben egy rosszul fordított távirat majdnem tovább nehezítette a helyzetet. Mivel a magyar hivatalos fordítószolgálat csökönyösen ragaszkodott a téves francia szöveghez, Sauvageot-nak magával a magyar külügyminiszterrel kellett tisztáznia a két változat közötti különbséget. Így vált elkerülhetővé, hogy Franciaország megszakítsa a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal.

Sauvageot azonban elsősorban humán beállítottságú ember, nyelvész és nem politikus volt. Alig akadt kortárs magyar nyelvész, irodalmár, író vagy költő, akivel ne került volna kapcsolatba. Találomra kirágadva emlétek itt csupán néhány nevet. Gombocz Zoltánban rögtön megérezte a kivételes személyiséget, az ő emlékének ajánlotta Esquisse de la langue hongroise című munkáját, Pais Dezsőnek és Bárczi Gézának pedig a L'édification de la langue hongroise-t. Zolnai Béla még Párizsban felkereste, Eckhardt Sándorral Buda-

pesten ismerkedett meg. Benedek Marcell és Balassa József a szótárírásban segítettek. Az írókkal főként Gyergyai Albert jóvoltából találkozhatott. Babitshoz, Kosztolányihoz igaz barátság fűzte. Találkozott egyszer Kuncz Aladárral is. "Sokkal inkább volt Franciaország fia, mint a börtönőrei" - írja róla.

Karinthy egyszer elpanaszolta neki, mennyire fájó érzés a francia olvasóközönség magyar irodalom iránti érdektelensége. Sauvageot-nak számtalanszor eszébe jutott Karinthy keserű kifakadása: Mondja meg nekik, hogy rettenetes, rettenetes ez a közöny!

Kapcsolatát Kosztolányival nem zavarta meg a nevezetes vitairat, amelyet Meillet Les langues de l'Europe Nouvelle című könyvének második kiadása váltott ki. Sauvageot-t elsősorban a vita tanulságai, előremutató elemei érdekelték. Nem tagadta meg mesterét, de megértette Kosztolányit is. Sajnos, arról máig sem tudunk, Meillet reagált-e valamilyen módon Kosztolányi tiltakozására.

Fordításokkal is segítette irodalmunk franciaországi megismertetését. Elsőnek Babits: Timár Virgil fia című elbeszélését ültette át franciára, később fordított többek között Veres Pétertől, Eötvös Károlytól és Jókaitól.

Franciaországba való visszatérése után, 1937-ben megjelentette Découvert de la Hongrie (Magyarország felfedezése) című útirajzát. Ebben összegezte a Magyarországon szerzett tapasztalatait, elősegítve a nagyközönségben kialakult téveszmék eloszlatását. Ír a nyelvről, az itt lakókról, az időjárásról, az étkezési szokásokról, az irodalmi életről, stb. Igen tanulságos olvasmány, ha az ember meg akarja ismerni a két világháború közötti Magyarország mindennapjait.

A nemzeti kisebbségekről megállapítja, hogy nyelvi, vallási szempontból háborítatlanul élhettek Magyarország területén egészen a múlt század közepéig. A nemzetiségi el-

lentétek a bécsi udvar szítására lángoltak fel, a Habsburgok így próbálták meggyengíteni a magyar függetlenségi mozgalmat. A trianoni békeszerződésnek rendeznie kellett volna ezt a helyzetet, ehelyett azonban újabb és szőgyenletesebb igazságtalanságokat szűlt, mert az utódállamok a korábbi valós és vélt sérelmek megbosszulására rendre megsértették a szerződés záradékait. A magyarság nem érti e drámának a valós okait, s Franciaországot, Clémenceau-t hibáztatja az igazságtalanságokért. Sauvageot végűlis ugyanarra a következtetésre jut, mint az 1943/44-es "Hírűnk a világban" vita több jeles gondolkodója: "Magyarország voltaképpen a háború előtti mulasztásainak áldozata", hiszen Benešnek, Masaryknak kitűnő francia kapcsolatai voltak, a francia külügyminisztériumban Philippe Berthelot-n keresztül voltaképpen Beneš döntött. A románok is "igen biztos helyet foglaltak el Párizsban, már régóta bejáratosak voltak azokba a körökbe, melyeket ma "intelligenciának" neveznek, sőt a párizsi "előkelő" világba is. Uralkodtak a szalonokban. Bizonyos körökbe a szerbek is bejutottak", a magyar kultúrdiplomácia azonban nem törődött azal, hogy jelen legyen Párizsban (Sauvageot 1988, 78).

Sauvageot azonban nemcsak a magyar nyelvvel és civilizációval foglalkozott, írt finn nyelvtant, elemezte a gót névelő használatát, fordított izlandi sagát. Fáradhatatlanul figyelemmel kísért a finnugor szakirodalmat, több mint 2000 recenziót közölt nyelvészeti munkákról. Természetesen anyanyelvéről sem feledkezett meg, számos könyvet, tanulmányt, cikket publikált a francia nyelvről, nyelvhasználatról.

Befejezésűl idézzűk fel Gombocz és Sauvageot 1931-es beszélgetését. Gombocz azt kérte a Párizsba hazatérő finnugristától: Legyen a mi előretolt őrszeműnk odaát! Sauvageot így válaszolt: Bízhatik bennem, bár tartok tőle, hogy nem sokat tehetek. Ő azonban megtette, amit tehetett. 1931 és 1967 közötti aktív működése során diákok százait ismertette

meg a magyar nyelvvel és kultúrával, hallgatói közül kiváló tudósok, kutatók, fordítók kerültek ki. A mester sorra jelentette meg nyelvtanait, nyelvkönyveit, fordításait, cikkeket. Arról már nem ő tehet, hogy ezeket a munkákat - akár 1932-ben, akár 1988-ban jelentek meg - szinte lehetetlen megszerezni. Karinthy imént idézett szavait a könyvforgalmazók figyelmébe ajánlom: rettenetes, rettenetes ez a közöny!

IRODALOM

Babits Mihály: Le fils de Virgil Timar, Paris, 1930.

Diderot: Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, Geneve, 1778.

Eötvös Károly: L'habitant de la grotte a l'hermite, Paris, 1961.

Jókai Mór: Les trois fils de Coeur-de-pierre, Paris, 1983.

Parmentier, Gérard: Vocabulaire magyar - français des principaux termes de géographie et de topographie..., Paris, 1883.

Perrot, Jean: Vélekedések a magyar nyelvről Franciaországban a XX. századig. Megjelenőben lévő kézirat.

Sauvageot, Aurélien: Francia - magyar szótár, Budapest, 1932
Magyar - francia szótár, Budapest, 1937.
Découverte de la Hongrie, Paris, 1937.
Esquisse de la langue hongroise, Paris, 1951.

Français écrit, français parlé, Paris, 1962.
Premier livre de hongrois, Paris, 1965.
L'édification de la langue hongroise, Paris,
1971.
Français d'hier ou français de demain? Paris,
1978.
Souvenirs de ma vie hongroise, Budapest, 1988
Magyarországi életutam, Budapest, 1988.

Paul Kárpáti

Alkalmazott irodalomtudomány művelése Berlinben

Az irodalomtudomány alkalmazásának, alkalmazhatóságának értelmezése engedtessek el itt nekem; szerencsés körülmény és örvendetes: a Helikon Világirodalmi Figyelő éppen ezévi, 1989-es 1. száma közöl bőséges összeállítást "az empirikus irodalomtudomány elméletéről", a Siegfried Schmidt nevével fémjelzett bielefeldi, ill. siegeni iskola eredményeiből. A berlini hungarológusok oktató, kutató munkájában érvényesülő empirikus szempontokat a Schmidt-féle rendszeralkotásban éppen csak hogy igazolva látjuk. Szerintem egyébként ez az elmélet a magyar filológiának hungarológiai irányú